

Turkish Studies

Language / Literature

Volume 13/28, Fall 2018, p. 1115-1117

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14755

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Book Review / Kitap Kritiği

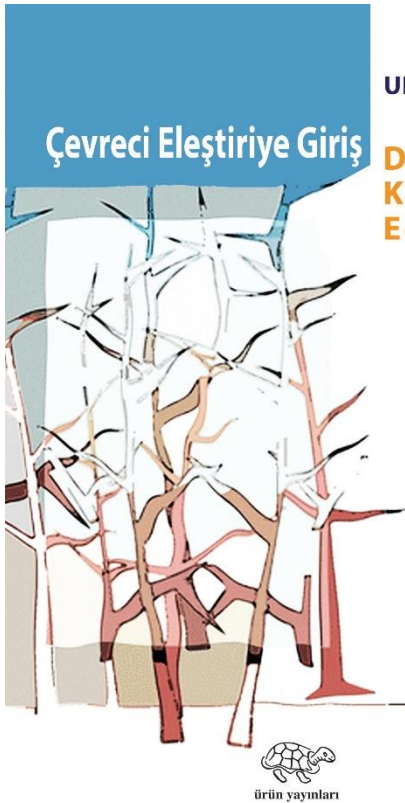
Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Aralık 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

**UFUK ÖZDAĞ, ÇEVRECI ELEŞTİRİYE GİRİŞ, DOĞA KÜLTÜR
EDEBİYAT. ANKARA: ÜRÜN YAYINLARI. 2014. 174 S. ISBN:
978-605-4938-30-8**

Koray ÜSTÜN*

UFUK ÖZDAĞ

Doğa
Kültür
Edebiyat

Edebiyat ile doğal çevre arasındaki ilişkiye odaklanarak yazınsal düzlemde çevre duyarlılığının izdüşümlerini takip eden Çevreci Eleştiri (eco-criticism), edebiyat aracılığıyla ekolojik okuryazarlık bilincini oluşturmayı hedeflemektedir. Şehirleşme ve tüketimin önlenemez hızı karşısında doğal çevrenin korunması gerekliliğinin ve insan kadar diğer canlıların da hakları olduğunun altını çizen bu yaklaşımın en kapsamlı tanımını, “Doğa yazını eserlerinin akla gelebilecek her türlü bilimsel yaklaşımla incelenmesi ya da her türlü edebi eserde [ilk bakışta insanın dışındaki doğayla ilgili görünmeyenler de dahil] ekolojik sezdirimlerin ve insan-doğa ilişkisinin tetkiki” (Özdağ-Alpaslan 2010: 642) cümleleriyle Scott Slovic yapmıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere çevreci eleştiri, yazınsal üretim süreçlerinde doğa farkındalığı oluşturmak ve metin aracılığıyla okurda bir çevre bilinci kazandırma amacını taşımaktadır.

1970’lerden itibaren Batı dünyasında kuramsallaşmaya başlayan ve tarihsel gelişim içerisinde çeşitli dönüşüm ve gelişmelerle günümüze uzanan edebiyata çevreci bakış, Türk edebiyatında¹ kuramsal alt yapının tam yerleşmemesinden ötürü iki binli yıllara dek

2. BASKI

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: korayustun@hacettepe.edu.tr

¹ Çevreci eleştirinin Türk edebiyatındaki uygulamaları için bkz. Özdağ, Gökalp Alpaslan 2010.

tematik sınırlarda kalmıştır. Bu bağlamda Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümü öğretim üyesi Prof.Dr. Ufuk Özdağ tarafından kaleme alınan *Çevreci Eleştiriye Giriş, Doğa Kültür Edebiyat* başlıklı çalışmanın çevreci eleştiri alanında kuramsal bir boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir girişim olduğunu söylenebilir.

Çalışma; önsöz, giriş ve sonucun dışında dört bölümden oluşmaktadır.

Önsözde Özdağ, doğal çevre farkındalığı bağlamında okuru harekete geçirecek yazınsal kitapların doğanın dilini anlama noktasındaki önemine değinerek yeryüzünün kurtulması için yörelerin flora ve faunalarını, çevre tarihlerini ve ekolojik süreçlerini anlatan eserlere ihtiyaç olduğunu ifade etmiş; “yabancılaştığımız doğayı yeniden görebilmek, doğanın seslerini duyabilmek, doğadaki süreçleri algılayabilmek, doğal alanlardan geriye kalan ne varsa koruma altına alabilmek, kırsal ve kentsel alanları da tahrip edilmiş bölgeleri onarabilmek adına temel yazınsal amaçlar belirleyerek ömürlerini doğanın kalemi olmaya adanmak (s.4)” amacıyla üreten yazarların metinlerinin doğru anlaşıldığı takdirde doğa ile kopan bağımızın yeniden kurulacağını dile getirmiştir.

Çalışmanın girişinde iklim değişikliklerinin tüm yaşamı tehdit ettiği 21. yüzyılda doğal ve kentsel yaşam alanlarında günden güne artan tehdidin görmezden gelinmemesi gerektiğine işaret edilerek çevreci eleştirinin doğduğu Amerikan yazınının öncü isimlerinden John Muir’in düşüncelerinden hareketle çevre farkındalığının doğuşuna ilişkin tarihsel arka plana yer verilmiştir.

‘Çevreci Eleştiriye Giriş’ başlığını taşıyan birinci bölümde, Amerikan toplumunda ortaya çıkan çevre farkındalığının bir sonucu olarak doğa çevreci eleştirinin sosyo-kültürel arka planına yer verilmiş; doğa bilincinin teorik bir yaklaşıma nasıl dönüştüğüne değinilerek kuramın temel dayanakları sıralanmıştır. Özdağ; doksanlarda başlayan doğanın merkezde olduğu kurgusal metinleri inceleyen çalışmaların, çevreci eleştirinin birinci dalgası; 2000’lerde kentsel alanların, yapılandırılmış çevrenin ve metropollerin ele alındığı eserlerin ise anlayışın ikinci dalgası olduğunu ifade etmiş ve günümüzde üçüncü dalgayı doğuracak tartışmaların sürdüğünü eklemiştir. Çevreci anlayışın tarihsel gelişiminin ve kuramsallaşma sürecinin aktarıldığı bu bölüm, toplumsal hareketliliklerin yaşamın her alanına ne denli büyük bir etki yarattığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu bölümde çevreci eleştirinin yazınsal ve teorik arka planının inşasında yer alan Henry David Thoreau, Lawrence Buell, Aldo Leopold gibi isimlerin tanıtılmasıyla anlayışın hangi zeminde ve hangi şartlarda doğduğu da somutlaştırılmış; öncü isimlerin ardından Cheryll Glotfelty, David Mazel, Peter Barry, Karla Armbruster, Kathleen R. Allace, Joni Adamson gibi teorisyenlerin yapıtlarından hareketle çevreci eleştiri anlayışının ölçütlerine yer verilmiştir.

‘Birinci Dalga Çevreci Eleştiri: Doğa Yazını ve Hikmet Birand’, çalışmanın ikinci bölümüdür. Bu bölümde Buell’in birinci dalga çevreci eleştiri üzerine yaptığı tanımlamadan hareketle bilim ve sanatı harmanlayan bir üslupla doğa tarihini, biyoçeşitliliği, flora ve faunayı aktaran Hikmet Birand’ın 1957’de yayımlanan *Anadolu Manzaraları* adlı eseri incelenmiştir. Birinci dalga çevreci eleştirinin önemli temsilcilerinin ve eserlerinin sıralanmasının ardından Türk edebiyatında çevre duyarlılığının izlerini taşıyan Sait Faik, Halikarnas Balıkcısı, Yaman Koray, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt ve Zülfü Livaneli’nin eserlerine değinen Özdağ, Birand’ın kaleme aldığı eserin tür ve içerik bakımından farkını ifade ederek Nasuh Mahruki, Mustafa Sarı, Sargun Tont, Cemal Saydam gibi isimlerin şiirsel bir üslupla kaleme aldıkları gözlem anlatılarının Türk doğa yazınının farklı bir alanını oluşturan önemli metinler olduğunu ortaya koymuştur.

Birand’ın kişisel ve mesleki yaşamında doğanın yerinin vurgulanmasının ardından kaleme aldığı eserlerden hareketle yazarın, okuyucuyu doğada fiziksel bir deneyime çağırarak doğa farkındalığı yaratmayı amaçladığını ifade eden Özdağ, *Anadolu Manzaraları*’nı okuma deneyiminin Anadolu’yu yeniden keşfetme deneyimine dönüştüğünü (s.61) söylemektedir. Çalışma içerisinde eser; ekolojik sürecin aktarımı, doğadaki yaşam içgüdüsünün somutlaştırılması, insan dışı canlıların duygu ve düşüncelerle insanlara doğada eşlik etmesi ve doğrudan doğayı korumaya yönelik eylem planlarının

sıralanması bakımından ele alınmıştır. Özdağ, Birand'ı kimi zaman doğa tarihi bilgisini, kimi zaman doğaya kişisel yaklaşımlarını, kimi zaman da doğaya felsefi yorumlarını aktarmasından dolayı Türk doğa yazınının öncü isimleri arasına dâhil etmiştir. Bu bölümün sonunda *Anadolu Manzaraları* içerisinde yer alan 'Kırkikindiler' adlı parça, kısa bir değerlendirme yazısıyla birlikte verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü, 'İkinci Dalga Çevreci Eleştiri: Kurgusal Yazın ve Yaşar Kemal' başlığını taşımaktadır. Özdağ bu bölümde çevreci eleştirinin ikinci dalgasının daha çok kurgusal eserlerde çevre temlerine, çevresel adalet konularına ve yapılandırılmış çevreye odaklandığını kuramsal alıntılarla aktarmış ve Yaşar Kemal'in 1978'te basılan *Deniz Küstü* adlı romanını bu bağlamda incelemiştir. Yaşar Kemal edebiyatının önemli bir izleğini oluşturan doğa ve canlıların kısaca ele alınmasının ardından Aldo Leopold'un görüşleriyle Yaşar Kemal'in düşünceleri arasındaki koşutlukların altı çizilmiştir. Romanda konu edinilen yunus avcılığının yarattığı ekosistem bozukluğu odağında doğa ve insan birliğini inceleyen Özdağ, Yaşar Kemal'in bu romanıyla okura ilham vererek çevre koruma bağlamında bireysel tepkilerin doğumuna katkı sağladığını ifade etmiş ve birey bazındaki tepkilerin büyüterek siyasi ve hukuki mekanizmaları işletecek bir farkındalığa dönüşeceğini savunmuştur.

'Çevreci Eleştirinin Geleceğine Doğru' başlıklı dördüncü ve son bölümde ise içinde bulunduğumuz çevre krizi çağında toplumsal bilincin daha da kuvvetlenmesi gerektiği vurgulanarak ülkemizin yabancı alanlarının ve yaban hayatının korunması ile çeşitli tahrip olmuş alanların geri kazanılmasını sağlayacak yazıların çevreci eleştirmenlerimizce incelenmesi önerisinde bulunulmuştur. Bu bağlamda yazar, Aldo Leopold'un, turnaların yaşamını olumsuz yönde etkileyen bir bataklık kurutulma olayını şiirsel bir üslupla aktardığı "Marshland Elegy (Sulak Alana Ağıt)" başlıklı yazısından hareketle Amik Ovasının kurutulmasına değinmiş ve "çevreci eleştirmen amik ovasını geri getirebilir mi?" sorusunu sormuştur. Bu kritik soru aslında çalışmanın özeti gibidir. Fen bilimleri tarafından tespit edilen ve üzerine birtakım çözüm önerileri sunulan her problemin ancak kültür ve yazın aracılığıyla topluma yaslandığı noktada çözümleneceği gerçeği, çevre ve edebiyat bağına daha da kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle Özdağ'ın bu hassasiyeti de dikkate değerdir.

Tarih boyunca toplumlar, farklı coğrafyalarda farklı etnik yapılarla iç içe olmuş; zamanla alfabe, günlük yaşam, yönetim biçimi vb. pek çok noktada değişim göstermiştir. Bu geniş zaman aralığında değişmeyen tek şey ise insanın varlığını sürdürebilmesi için doğaya muhtaç olduğu gerçeği olmuştur. Bu gerçeğe karşı farkındalık yaratmak ve bu farkındalığı kavratmak bağlamında *Çevreci Eleştiriye Giriş Doğa Kültür Edebiyat* adlı çalışma Türk kültür ve edebiyatı için çok önemli bir girişimdir. Prof. Dr. Ufuk Özdağ, Amerikan kültürü ve edebiyatı sahasında doğan bir disiplini Türk kültürü ve edebiyatına, Türkçe yazın aracılığıyla dâhil ederek Batı'daki çevreci eleştiri adımlarını Türk yazınından örneklerle somutlaştırmış ve böylelikle hem doğa farkındalığı hem de edebiyat eleştirisi açısından dikkate değer bir katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Özdağ, U. ve Alpaslan, G.G. (2010). Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri, Ü. Çelik Şavk (Ed.) 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri: 25-27 Mayıs 2010. (ss. 641-651) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.